

- түрлі тақырыптарға қалам тербеп қоғамның ақпараттық-танымдық сауаттылығын дамытуға өз үлесін қосады;

- тәжірибе мен ізденістің нәтижесінде газет ісі жылдан - жылға дамып келеді, келешегінен көп үміт күтуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аманжолов атындағы ШҚМУ-дың Филология факультеті, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының жанындағы «Жас журналист» үйірмесі туралы ереже.–2006-2016ж.ж.

2. Берікболова Ә.Ж., Бекбосынова Г.А. Журналистиканың өзекті мәселелері.– Оқу құралы.–Өскемен; 2015

УДК 316

Молдияр Ергебеков

PhD., қауымдастырылған профессор, Сүлейман Демирел университеті

Қаскелең, Қазақстан

e-mail: moldiyar.yergebekov@sdu.edu.kz

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИА САЛАСЫ БОЙЫНША МАМАНДАР (ЖУРНАЛИСТИКА, КИНОТАНУ, КИНО ЖӘНЕ ТЕЛЕ-ДРАМАТУРГИЯ, ОПЕРАТОРЛЫҚ, ХАЛЫҚПЕН ҚАТЫНАС Ж.Т.Б.) ДАЯРЛАЙТЫН ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ДЕМОКРАТИЗАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Медиа мамандығы бойынша білім беретін әрбір институттың білуі міндетті болып табылатын бір фактор бар. Бұл фактор, медиа мамандарының қоғамның демократиялық қоғамға айналуына маңызды рөл ойнайтын мамандық иелері екендігі. Еркін әрі демократиялық қоғам алдымен еркіндік пен демократияға мән беретін, бұл құндылықтарды өзінің өмір сүру салтына айналдырған медиа мамандары арқылы қалыптасады. Сондықтан да Қазақстандағы медиа мектептерінің оқу бағдарламасындағы классикалық педагогика түсінігін трансформациялап, интерактивті эсерге мүмкіншілік беретін, диалогқа сүйенетін, студенттің сыни және аналитикалық ойлану қабілетін дамытуға жағдай жасайтын, өз ойын дәріс барысында еркін әрі жүйелі түрде жеткізе алатын ортаны қалыптастырар болсақ, алдағы жылдарда еліміздегі медианы әрі сөз бостандығына, әрі адам мен табиғат құқықтарына жіті мән беретін бағытта трансформациялайтын медиа профессионалдарының өсіп жетілуі тұрғысынан маңызды адым жасаған болар едік.

Кіріспе

Еліміздегі медиа өнімдері – мақалалар, журналистік зерттеулер, фильмдер, бейне материалдар, дизайн, интернет сайттары ж.т.б. – мазмұндық жөнінен де, кәсібилік жөнінен де көптеп сынға ұшырауда. Еліміздегі медиа саласындағы мәселелердің ең маңыздыларының бірі адами фактор болып табылады; яғни жеткілікті білім ала алмаған, біліктіліктері таяз медиа қызметкерлері бұл сапасыздықтың негізгі себепкерлері. Сол мамандарды даярлайтын мекемелер де осы бір ақауды тудыратын тізбектің негізгі түйінін қалыптастырады. Бұл баяндамамыздың негізгі зерттеу нысаны – еліміздегі медиа

мамандарын даярлайтын жоғарғы оқу орындарының оқу бағдарламасының мазмұны болып табылады.

Зерттеу нысанымызды аша түсер болсақ, медиа мамандығы бойынша білім беретін әрбір институттың білуі міндетті болып табылатын бір фактор бар. Бұл фактор, медиа мамандарының қоғамның демократиялық қоғамға айналуына маңызды рөл ойнайтын мамандық иелері екендігі. Еркін әрі демократиялық қоғам алдымен еркіндік пен демократияға мән беретін, бұл құндылықтарды өзінің өмір сүру салтына айналдырған медиа мамандары арқылы қалыптасады. Сондықтан да медиа мектептеріндегі оқу бағдарламалары мен педагогика түсініктерінің қайта қалыптастырылуы тиіс. Бұл баяндамамыздың бірінші негізгі мақсаты осы тұста айқындалуда: Қазақстандағы медиа мектептерінің оқу бағдарламасындағы классикалық педагогика түсінігін трансформациялап, интерактивті әсерге мүмкіншілік беретін, диалогқа сүйенетін, студенттің сыни және аналитикалық ойлану қабілетін дамытуына жағдай жасайтын, өз ойын дәріс барысында еркін әрі жүйелі түрде жеткізе алатын органы қалыптастырар болсақ, алдағы жылдарда еліміздегі медианы әрі еркіндікшіл бағытта, әрі адам мен табиғат құқықтарына жіті мән беретін бағытта трансформациялайтын медиа профессионалдарының өсіп жетілуі тұрғысынан маңызды адым болып табылады.

Әлемдік деңгейдегі пікірталас

Университет дәрежесіндегі медиа (журналистика) білімін беретін бөлім 1905-жылы АҚШ-тың Висконсин Медисон университетінде медиа контенттерін жақсарту және дамыту мақсатында Виллиард Г. Блейер тарапынан құрылған болатынды. Ал 1908-жылы жергілікті бір газеттің иесі Вальтер Виллиамс, Миссоури университетінде журналистика факультетін қалыптастырып, өзі сол факультеттің деканы болды (Adam, 2001: 320; Nachten, 2005: 159). Көріп отырғанымыздай медиа мектептері алғаш құрылған күннен бастап-ақ теория мен тәжірибе мәселелерінің жетегінде қалған болатынды.

Бұл жағдай медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің оқу бағдарламаларына да әсер еткен десек болады. Басқаша айтар болсақ жоғарғы оқу орындарында болашақ медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің оқу бағдарламасындағы пәндердің басымдылықтары мен оларды оқыту әдістерінің қалай болуы керектігі жайында әртүрлі көзқарастар бар. Бұл көзқарастардың бір жағы тәжірибелік пәндерге басымдылық беруді алға тартса, екінші жағы теориялық пәндерге басымдылық берудің пайдалы болатынына сенетіндіктерін білдіруде. Сонымен қатар теориялық және тәжірибелік пәндердің оқытылуын оқу бағдарламасында тең түрде болуы керектігін айтатындар да бар. Медиа саласының талаптары және медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің алға қойған мақсаттары мен жалпы жоғарғы оқу орнының білім берудегі этикалық жауапкершілігі, көзқарастардың әр алуанды болуына себепболуда.

Бұл жағдай жалпы-теориялық білім беру мен кәсіби-тәжірибелік білім беру арасында тепе-теңдікті қалайша орнатуға болатындығына байланысты пікірталастарды да тудыруда. Мысалы Америка Құрама Штаттарында журналистика мен бұқаралық коммуникация мамандарын даярлатын мекемелерін аккредитациялайтын ұйым болып табылатын Журналистика және бұқаралық коммуникация білімін аккредитациялау кеңесі (*Accrediting Council on Education on Journalism and Mass Communication*, қысқаша ACEJMC) жалпы теориялық пәндер үшін 75 %-ды, ал кәсіби-тәжірибелік пәндер үшін 25 %-ды бөлген болатынды. Алайда бұл ұсыныс қай пәннің теориялық, ал қай пәннің тәжірибелік екендігін жөніндегі қызу пікірталасты тудырды. Осының салдарынан 1985-жылы жаңа ереже бекітілді. Бұл ереже 1992 және 1993-жылдары қайта қарастырылды. Нәтижеде 90/65

ережесі қазірге дейін қолданыс аясында. Бұл ереже бойынша 120 сағаттың білім беру бағдарламасының 90 сағаты медиадан тыс пәндерге бөлінуі тиіс. Бұл 90 сағаттың кем дегенде 65 сағаты *liberal arts* деп аталатын медиадан тыс пәндерден тұруы керек.

АҚШ-тағы және Голландиядағы журналистика саласы бойынша білім беру бағдарламаларын зерттеген ғалымдар, бұл оқу бағдарламасындағы теориялық және тәжірибелік пәндердің бірігуінің пайдалы екендігін алға тартса (қрнз., Ettema&Glasser, 1992; Reese & Cohen, 2001; Deuze, 2001), кейбір зерттеушілер медиа индустриясы тарапынан қолдау көрген, кәсіби және мамандыққа баулуды центрге алатын оқу бағдарламасын жақтауда (қрнз., Herbert, 2000; Medsger).

Бұл жерде мынаны айтып өткен жөн: Пікірталастар мен көзқарастар қаншалықты әр алуанды болса да академиялық, яғни жоғарғы білім берудің мақсаты нарықтың қажеттіліктерін өтейтін жұмыс күшін даярлау емес, академиялық дәрежеге лайық адамдарды даярлау болып табылады. Бұл бірінші мәселе.

Екіншіден, ғалымдардың медиа оқу бағдарламасында басымдылықты «теория ма әлде тәжірибе ме алуы тиіс» деген сұрақтың төңірегінде пікірталас тудыруларының себептерінің мәселенің негізін түсіне алмаушылықтарында жатқандығын айта кеткен жөн. Әрине, бұл пікірталастар медиа білімі саласындағы мәселелердің су бетіне шығуына себеп болды. Алайда бұрыннан бері пікірталасқа ие болып келе жатқан көзқарастардың қайсысы дұрыс, қайсысы бұрыс деп қараудың орнына және медиа білімін беретін ғылыми академиялық мекемелердің нені мақсат ететіндігі, білім түсініктері мен оқу бағдарламаларының және педагогикалық методтарының қаншалықты бір бірімен сәйкес келетіндігіне қарауымыз керек. Егер бұлардың арасында қарама қайшылық байқалар болса бұларды жоюға тырысу әлдеқайда пайдалы болар еді (ILEF Raport, 2007: 10). Қысқаша айтар болсақ медиа саласы бойынша берілетін білімнің оқу бағдарламасындағы теориялық және тәжірибелік пәндерге байланысты түсінік бұлардың арасындағы біреуін таңдауға емес тепе-теңдікке бағытталуы тиіс. Өйткені қоғамдық, мәдени, саяси және экономикалық салалардың әктері болып табылатын журналистика негізгі қолданыста теория мен тәжірибе арасында айырмашылық жасау мүмкін емес. Сондықтан да медиа мамандарын дайындайтын оқу бағдарламалары теорияның қай жерде бітіп, тәжірибенің қай жерде бастау алатынын алға тартатын айырмашылықты жасаудың керегі жоқ. Мысалы журналистиканың ең негізгі қолданыс аясы болып табылатын ақпарат алу және ақпарат жинау ісі белгілі бір теориялық негізге сүйенбестен іске аса алмайды (Kovach & Rosenstiel). Сонымен қатар медиа мамандығына бағытталатын техникалық біліктіліктің қолданысқа ие болуы мен тәжірибеде іске асуы үшін өте күшті қоғамдық және коммуникативтік біліктілікке ие болу керек. Бұл тұрғыдан қарар болсақ медиа мамандарын даярлайтын білім де теория мен тәжірибе бірге болуы тиіс.

Медиа оқу бағдарламаларының қандай түсінікпен қалыптастырылғандығы да қызу пікірталасқа ие тақырыптардың бірі. Бұл жағдай көбінесе әр елдің саяси структурасымен байланысып жатыр. Австралиялық медиа зерттеушісі, ғалым Биби Джозефи, медиа (журналистика) мамандығы бойынша білім беруді қоршап отырған екі фактордың бар екенін алға тартады: Бұлардың біріншісі билікке бағыныштылық (*лояльность*), ал екіншісі объективтілік идеологиясы (Josephi, 2009). Бонни Бреннен АҚШ-тағы журналистикаға байланысты оқулықтарды зерттей келе, бұл кітаптардың журналистиканың қолданыс түрі мен тәжірибесіне бір ғана идеологиялық перспективадан жол көрсететіндіктерін алға тартуда. Яғни бұл кітаптардың көбінде журналист дегеніміз мемлекеттің құзыретті органдары арасындағы бақылаушылықты іске асыратын «төртінші билік» өкілі деп

қарастырылуда (Brennen, 2000: 110). Ал бұл жағдайдың статустық жағдайына жалғастыратынына және медианың ролында да төртінші билік болып болмайтынына өте аз орын берілген. Журналистерден күтілетін нәрсе – бағыныштылық. Яғни саяси және идеологиялық бағыныштылықтан да асып өтіп, жұмыс істеп жүрген теледидар каналы болмаса газеттің алға қойған көзқарастарымен келісе отырып жұмыс істеу насихатталуда (Ettema&Glasser, 1998).

Жоғарыда айтып өткеніміздей медиа білімін беру әлемнің барлық бөлшегінде медиа контенттерін жақсарту және дамыту мақсатында қалыптастырылды. Бұған қосымша ретінде әсіресе үшінші әлем елдерінде журналистика демократиялық дәстүрдің орнығуы мақсатын да көздеген болатынды. Сонымен қатар Кеңестер одағы сынды елдерде медиа мектептері сол елдің саяси жүйесінің насихаттайтын «қоғамдық (мемлекеттік) қызметкерлерді» жетілдіру мақсатында жұмыс істеді (Josephi, 2009). Көріп отырғанымыздай медиа мамандығының және медиа білімінің антидемократиялық билік пен көзқарастар тұрғысынан инструментке айналуы қазіргі таңда да әр түрлі типте жер шарымыздағы көптеген елдерде бой көрсетуде. Бұл жағдайда теория мен тәжірибе арасындағы дилемма жойылған күннің өзінде сыни көзқарасқа баулу мен бағыныштылыққа баулу арасындағы дау-дамай жалғасын таба беретін іспетті.

Қазақстандағы жағдай

Бәрімізге мәлім болғанындай Қазақстанда медиа мамандарына білім беретін мекемелердің басында мемлекеттік және жекеменшік сипаттағы әр түрлі университеттердегі журналистика немесе өнер факультеттері мен кафедралары бар. Мұнымен қоса бұл салаға байланысты әр түрлі курстар қоғамдық ұйымдар мен профессионалдық құрылымдар тарапынан білім беруде. Алайда біздің тақырыбымыз тек қана университеттердегі оқу бағдарламасын қамтиды.

Еліміздегі жоғарғы оқу орындарындағы оқу бағдарламасының едәуір бөлшегін ғылым және білім министрлігі тарапынан міндеттелген міндетті пәндер компоненті құрайды. Бұл міндетті пәндер компонентін әрбір мамандық саласы бойынша құрылатын және бес жылдық бағдарламаны жасайтын ғылыми академиялық кеңес қалыптастырады. Бұл кеңес көбінесе еліміздегі түп тамыры тереңде жатқан оқу орындарының сол мамандыққа байланысты бөлімдерінің ұстаздарынан құралуда. Сондықтан да мысалы журналистика мамандығы бойынша оқу бағдарламасының міндетті пәндер компонентін Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті журналистика факультеті жасауда, ал кинотанушы мамандығы болса Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының өнертану факультеті ұстаздарының қолында. Бұл дайындалатын міндетті пәндер компоненттері тақырыптық тұрғысынан да, мазмұндық тұрғыдан да сын көтермейтін жағдайда болумен қатар, белгілі бір мамандық бойынша бүкіл елге тарайтын оқу бағдарламасын бір ғана оқу орнының жасауы да анти демократиялық ерекшелікке ие екендігін көрсетуде.

Сонымен қатар бұл оқу бағдарламалары үшін жасалынған және еліміздегі оқытушылардың оқу үрдісінде пайдалануы міндетті болып табылатын типтік бағдарламалар да мәселелерге толы. Мысалы медиа этикасы пәнінің типтік бағдарламасы философияның маңызды тармағы болып табылатын этика мен моралды түсіндірместен, еліміздің құқықтық, заңнамалық жүйесі мен этикет тақырыптарын қамтыған. Этика мен этикет қарапайым халық арасында үнемі бір бірінің орнына қолданылып жүретін ерекшелікке ие. Алайда типтік бағдарламаны жазатын адамның ғылыммен

айналысатынына назар аударар болсақ типтік бағдарламадағы бұл шатастырып алушылық кешіріммен қаралатын жәйт емес.

Екіншіден, жоғарыдағы теориялық пәндер мен тәжірибелік пәндер арасындағы дау-дамайды Қазақстандағы медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің оқу бағдарламаларынан да көруге болады. Бәрінен бұрын еліміздегі міндетті пәндер компоненті бар. Бұл компоненттің ішінде дене шынықтыру, шетел журналистикасы сынды жалпы білімді меңзейтін пәндер де бар. Бұл пәндердің орнына болашақ медиа мамандарына жарамды пәндерді міндетті пәндер қатарына кіргізу керек. Мысалы Қазақстанда бұқаралық коммуникация теориялары пәні өтілмейді. Қазір тек Сүлейман Демирел атындағы университетте ғана таңдамалы пән ретінде оқытылуда. Сонымен қатар медиа мамандарын даярлайтын факультеттің бітірушісі дипломдық жұмыс жазуға міндетті. Алайда дәл сол факультеттерде «ғылыми зерттеу методтары» атты пән сабақ ретінде оқытылмайды. Бұл дегеніміз – студенттерге ғылыми зерттеудің қалай жасалатынын үйретпестен оларды дипломдық жұмыс жазуға мәжбүрлеу. Логикалық тұрғыдан да, құқықтық тұрғыдан да қарама-қайшылықты тудыруда.

Оқулықтардың жайына келер болсақ Қазақстандағы медиа мамандықтары бойынша жазылған оқулықтардың көбі медиа тарихы немесе медиа жанры жайында, бір ғана идеологиялық көзқараспен жазылған. Медиа этикасы, операторлық шеберлік, жаңа медиа, ақпараттың тілі мен ақпаратты оқу, бұқаралық коммуникация теориялары, медиасоциология, саяси коммуникация, медиа және мәдениет, теледидар монтажі, бейнелік композиция және тағы да басқа болашақ медиа мамандары үшін өте жарамды болып табылар еңбектер жоқ. Әсіресе қазақ тілді зерттеулер мен оқулықтарға сұраныс артып отырғаны баршамызға мәлім.

Қорытынды

Қорыта айтар болсақ теория және тәжірибе дилеммасын жою үшін теориялық ұстанымдармен сусындайтын сыни көзқарасты тәжірибеге сүйенетін пәндерге енгізу керек. Алайда бұл жеткілікті емес. Сонымен қатар педагогикалық түсінігіміз де бұл дилемманың ликвидациясы үшін өте маңызды. Білім берушінің авторитарлық орны мен ғылыми ақпараттың бір жақты жіберілуі сынды дәстүрлі педагогика түсінігіне тән дәрісханадағы атмосфера, білім беру мекемелерінің нарыққа тек қана берілген істі атқаратын жұмыс күшін даярлаудан әрі аса алмауда. Бұл жағдай күш/билік қатынастарын да нығайтуда. Сонымен қатар, мысалы журналистика саласындағы дәстүрлі педагогика журналистика тәжірибелеріндегі ақпарат беруді дискурстық ерекшеліктеріне, ал ақпарат жасау / қалыптастыру үрдісін қоғамдық контекстіне назар аудармастан түсіндіруде. Еліміздегі медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің оқу бағдарламасы рационалдық түрде қайта талқыға түсіп, типтік бағдарламалардың құзыреттерін жоюға мәжбүрміз.

Жоғарыда да көрсетіп өткеніміздей Қазақстандағы медиа мамандарын даярлайтын факультеттердің тағы бір мәселесі бар: Оқулық. Оқулықтардың саны мен сапасының сын көтермейтін жағдайда болуының ең басты себебі университет оқытушыларының жүктелетін дәріс сағатының көптігі болып табылады. Сондықтан да бұл дәріс сағаттарын азайтып, оқытушылардың ғылыми еңбектермен шұғылдануын қамтамасыз ету білім және ғылыми министірлігі мен университет басшылықтарының парызы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Adam, G. Stuart (2001). "Theeducationofjournalists." *Journalism* 2(3): 315–339.

- 2 Brennen, Bonnie (2000). "What the hacks say. The ideological prism of US journalism texts." *Journalism* 1(1): 106–113.
- 3 Deuze, Mark. (2006). "Global journalism education. A conceptual approach." *Journalism Studies* 7(1): 19–34.
- 4 Ettema, James S. & Glasser, Theodore L. (1998). *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. New York: Columbia University Press.
- 5 Hachten, A. William (2005). *The Troubles of Journalism: A Critical Look At What's Right and Wrong With The Press*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- 6 Herbert, John (2000). "The Changing Face of Journalism Education in the UK." *Asia Pacific Media Educator* 8: 113–123.
- 7 Josephi, Beate (2009). Journalism Education. In K. Wahl-Jorgensen and T. Hanitzsch (Eds.), *Handbook of Journalism Studies*. London: Routledge, 42-56.
- 8 Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (2001). *The Elements of Journalism*. New York: Crown Publishers.
- 9 Medsger, Betty (?). *Getting Journalism Education Out of the Way*.
<http://journalism.nyu.edu/publishing/archives/debate/forum.1.essay.medsger.html> Сайтқа кірілген соңғы дата: 20-қыркүйек, 2016-жыл.
- 10 Reese, Stephen & Cohen, Jeremy (2001). "Educating for journalism: The professionalism of scholarship." *Journalism Studies* 1(2): 213–227.

УДК 316.77

Кәпқызы Е.

*филология ғылымдарының кандидаты, Сулейман Демирель атындағы университеттің
«Журналистика» мамандығының координаторы*

САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Андатпа. Мақалада автор «Сараптамалық журналистиканы» оқытудағы кейбір идеялары, ойларымен бөлісе отырып, оның жалпы силлабусын ұсынады. Бұл ретте автор сараптамалық журналистиканы оқытатын өзге «Журналистика» мамандығының осы пәнге қатысты силлабустарын салыстырады әрі соған орай өз пікірін ортаға салады.

«Сараптамалық журналистика» пәні бүгінде көптеген оқу орындарының журналистика мамандығында таңдау пәні ретінде үйретіледі. Кейбір оқу орындары бұл пәнді 4 курстың студенттеріне ұсынса, екіншілері магистратурада оқыту жөн деген пікірде.

Біз бұл пәнді бакалаврдың 4 семестріне енгізуді ұсынып отырмыз. Өйткені талдау, сараптау, деректерді салыстыру және сыни тұрғыдан ой айта білу, сапалы мақала жазуды студенттер екінші курстан бастап үйренгені абзал. Бұдан кейін сараптамалық журналистиканың салалану процесі басталады. Яғни, 3-курстан бастап жекелеген салаларға қатысты ақпарат тарату және оны сол саламен байланыстыра тереңдету болашақ журналистерді дайындауда тиімді болары анық. Бұл ретте біз сараптамалық журналистиканы қалай үйретеміз? Оның силлабусы қандай болмақ? Осы негіздегі сауалдарға жауап іздеп көрсек.